

MONTRÖ KONVANSİYONU UYARINCA PEK YAKIN SAVAŞ TEHLİKESİ DURUMUNDA TÜRKİYE’NİN YETKİLERİ*

Araş. Gör. Dr. Enver ARIKOĞLU**

Öz

Bu makalenin amacı, Montrö Konvansiyonu uyarınca Türkiye’nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi durumunda saydığına sahip olduğu yetkileri değerlendirmektir. Eğer Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi altında sayarsa, Boğazlardan savaş gemilerinin geçişi tamamen Türkiye’nin takdirine bırakılmıştır. Aynı durumda ticaret gemileri ise serbest geçiş hakkından yararlanmaya devam etmekle birlikte, Boğazlara gündüz girmek, belirlenen trafik ayırım düzenine uymak ve kılavuz almak zorundadır. Türkiye bu yetkilerini kullanacağını beyan ettiğinde, bunu, Yüksek Âkit Taraflara ve Milletler Cemiyeti (MC) Genel Sekreteri’ne bildirmelidir. Eğer Milletler Cemiyeti Konseyi, üçte iki çoğunlukla Türkiye’nin almış olduğu önlemlerin haklı olmadığına karar verirse ve Yüksek Âkit Tarafların çoğunluğu da aynı görüşte olursa, Türkiye söz konusu önlemleri kaldırmakla yükümlüdür. 1946 yılında MC’nin sona ermesi nedeniyle, bu çalışmada, MC’nin Montrö Konvansiyonu’ndaki yetkilerinin Birleşmiş Milletler’e geçip geçmediği de halefiyet kavramı çerçevesinde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Montrö Konvansiyonu, Pek Yakın Savaş Tehlikesi, Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Arasında Halefiyet.*

COMPETENCE OF TURKEY IN CASE OF CONSIDERING HERSELF TO BE THREATENED WITH IMMINENT DANGER OF WAR UNDER THE MONTREUX CONVENTION

Abstract

The goal of this article is to determine that Turkey’s discretionary competence in cases where Turkey considers itself to be threatened with imminent danger of war under the Montreux Convention. If Turkey considers itself to be threatened with imminent danger of war, the transit of war ships through the Straits is left to the discretion of the Turkey. In same circumstances, merchant ships continue to enjoy transit rights, although they must

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından, 9 Kasım 2016 tarihinde İstanbul Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi’nde düzenlenen “80. Yılında Montrö Boğazlar Konvansiyonu Prof. Dr. Sevin Toluner’e Saygı Günü” nde sunulan bildirin genişletilmiş halidir.

** İ.Ü. Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, enar@istanbul.edu.tr, enverar@yahoo.com.

*** Makale Gönderim Tarihi: 30.05.2017; Makale Kabul Tarihi: 21.06.2017.

enter in daylight and comply with traffic separation schemes and mandatory pilotage established by Turkey. When Turkey declares it is under such circumstances, it is obliged under the Convention to inform High Contracting Parties and Secretary-General of the League of Nations (LN). If the Council of LN decide by a majority of two-thirds that the measures thus taken by Turkey are not justified, and if such should also be the opinion of the majority of the High Contracting Parties, Turkey undertakes to discontinue the measures in question. Because of dissolution of LN at 1946, in this study it will be also discussed whether transfer the powers of LN in the MC to the United Nations under the concept of succession.

Keywords: Montreux Convention, Imminent Danger of War, Passage Regime in Turkish Straits, Succession between League of Nations and United Nations.

Giriş

“*Türk Boğazları*” ifadesi, ilgili milletlerarası belgelerde kullanılan bir terim olarak, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ile İstanbul Boğazı’nı kapsar¹. Geçiş açısından Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile bir bütün kabul edildiği için milletlerarası örf ve âdet hukukunun boğazlarda yabancı gemilere tanıdığı olduğu geçiş hakkı bu deniz alanında da geçerli olmuş ve bu geçiş anlaşmalarla düzenlenmiştir².

Birinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönem içinde, Türk Boğazları, Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında olup, Karadeniz’in tüm kıyılarının da tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle birlikte yabancı gemilere kapalı tutulmuştur³. Kapalılık ilkesi, Rusya’nın 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması’yla tekrar bir Karadeniz devleti olmasıyla birlikte, ticaret gemileri bakımından zamanla serbestiye dönüşmüş ancak savaş gemileri bakımından ise Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir⁴. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise, Türk Boğazları ile ilgili *Sevr*, *Lozan* ve

¹ Sevin TOLUNER, *Milletlerarası Hukuk Dersleri –Devletin Yetkisi (Yer ve Kişi Bakımından Çevresi ve Niteliği)-*, Gözden Geçirilmiş 4. Basıdan Tıpkı 5. Bası, İstanbul 1996, Beta Yayınevi, s. 154 (Bundan sonra, “TOLUNER, *Yetki*” olarak atıf yapılacaktır).

² TOLUNER, *Yetki*, s. 156.

³ Bu durum “*Osmanlı İmparatorluğu’nun kadim kaidesi*” olarak anılır (Mahmut BELİK, *Türk Boğazları’nın Hukukî Statüsü*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, s. 158).

⁴ TOLUNER, *Yetki*, s. 158-159. Rusya’nın Karadeniz’i yabancı devlet gemilerine kapalı tutma ve kendisinin ise Akdeniz’e açılma hakkını elde etme siyaseti karşısında İngiltere’nin Rus savaş gemilerininin Akdeniz’e açılmasını engelleme isteği, bir ölçüde Türk Boğazlarının yabancı savaş gemilerine kapalı tutulmasında uzlaşmıştır (*ibid.*, s. 159).

Montrö olmak üzere temel olarak geçiş serbestisi ilkesinden hareket eden üç ayrı rejim söz konusu olmuştur⁵. *Sevr Andlaşması* yürürlüğe girmemiş, *Lozan Barış Andlaşması*'nin eki olan *Boğazların Rejimine Dair Konvansiyon*'un yerini ise 1936 tarihli *Montrö Konvansiyonu* almıştır. Lozan ile, Boğazlar askersizleştirilerek milletlerarası bir komisyonun denetimine bırakılmış olup, bu düzen de âkit devletlerce garanti altına alınmıştı. Geçiş serbestisi ile ilgili hükümlerin ihlali veya savaş fiili veya savaş tehdidi nedeniyle Boğazlardan geçiş serbestisi ve askersizleştirilmiş bölgelerin güvenliği tehlikeye girecek olursa, âkit devletler ve her halükarda İngiltere, İtalya ve Japonya, Milletlere Cemiyeti Konseyi'nin karar vereceği bütün imkânlarla tehlikeyi savuşturma yükümü altındaydı. Ancak, garantör devletlerden Japonya ve İtalya'nın bizzat kendilerinin saldırgan bir politika izlemeleri ve zamanın siyasi olayları nedeniyle Milletler Cemiyeti'nin zayıflaması karşısında, Türkiye, askersizleştirilmiş Boğazlar Bölgesi'nin güvenliğinin sağlanamayacağı gerekçesiyle değişiklik talebinde bulunmuştur. Âkit taraflar bu isteği uygun karşılamış ve 22 Haziran 1936 tarihinde Montrö'de bir konferans toplanarak, komisyon ve askersizleştirme hükümlerini ortadan kaldıran ve yeni bir geçiş rejimi öngören bir andlaşma akdetmişlerdir⁶.

20 Temmuz 1936'da Montrö şehrinde⁷, Türkiye, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, İngiltere ve İngiliz Commonwealth'ine dâhil olarak Avustralya temsilcileri tarafından imzalanan *Boğazların Rejimine dair Konvansiyon*⁸ 9 Kasım 1936'da yürürlüğe girmiştir⁹. Konferansa katılmayan İtalya 2 Mayıs 1938'de Konvansiyon'a katılmış, Japonya ise 8 Eylül 1951 tarihli Barış Andlaşması'nın 8. maddesi ile imzacı devlet olarak sahip olduğu tüm haklardan ve menfaatlerden vazgeçmiştir. Bugün itibarıyla Montrö Konvansiyonu'nun taraflarının¹⁰

⁵ TOLUNER, *Yetki*, s. 161.

⁶ *Ibid.*, s. 162-164.

⁷ İlginçtir ki Montrö şehrinin ambleminde Türk bayrağını andıran simgeler mevcuttur.

⁸ *League of Nations Treaty Series*, Vol. 173, No. 4015, s. 213; *Düstur*, III. Tertip, Cilt 17, s. 665-679.

⁹ Seha L. MERAY/Osman OLCA, *Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 390, s. 479.

¹⁰ Bu konuda detaylı değerlendirme için bakınız Sevin TOLUNER, “*Montreux Konvansiyonu'nun Feshi ve Değiştirilme Usulüne İlişkin Bazı Sorunlar Üzerinde Düşünceler*”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Çetingil ve Kender'e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı, s. 1076-1079.

belirlenmesi, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte tartışmalı bir hal almıştır. SSCB'nin dağılmasıyla, Rusya Federasyonu SSCB'nin milletlerarası hukuk kişiliğini devam ettirmiştir. Ancak, 24. madde uyarınca yapılan bildirimler Ukrayna'ya da yapılmaktadır. Karadeniz'e kıyıdaş olan Gürcistan'a ise bildirim yapılmamaktadır. Yugoslavya'nın dağılması ile ise ortaya çıkan devletlerden hiçbiri söz konusu devletin devamı sayılmamış yeni üyelik sistemi ile BM'ye üye olmuşlardır. 24. madde uyarınca hiçbirine bildirim yapılmamaktadır¹¹.

Montrö ile birlikte Lozan'da kabul edilmiş olan Boğazlar Komisyonu ve askersizleştirme statüsü ortadan kaldırılmış, Komisyon'un yetkileri Türkiye'ye devredilmiş ve Boğazlar tekrar Türkiye'nin askerlerine açılarak egemenliğine geri dönmüştür. Konvansiyon'un amaçlarından biri olarak da Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'de kıyıdaş olan devletlerin Karadeniz'deki güvenliği çerçevesinde koruyacak bir düzen amaçlanmıştır. Boğazlardan geçiş rejimi, ticaret ve savaş gemileri ayrımı gözetilerek dört durum öngörülerek düzenlenmiştir: Barış zamanı, Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanı, Türkiye'nin muharip olduğu savaş zamanı ve Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidinde maruz saydığı durum. İnceleme konumuz Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında saydığı durumlarda kullanabileceği yetkileri olduğu için diğer hallerdeki geçiş rejimine ilgili olmadıkları sürece değinmeyeceğiz.

1. Pek Yakın Savaş Tehlikesi Durumunda Ticaret Gemilerine İlişkin Düzen

Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi altında saydığı durumda, ticaret gemileri bakımından Montrö Konvansiyonu'nun 6. maddesi ile getirilen düzenleme, barış düzeni uyarınca bu gemilerin yine normal düzendeki gibi Boğaz'dan geçebilecekleri ancak Boğaz'a gündüz girmeleri, Türk makamları tarafından gösterilen yolu izlemeleri, ücrete tabi olmamak koşuluyla, kılavuz kullanma mecburiyetine konulabilmeleri şeklindedir:

¹¹ *Ibid.*, s. 1078-1079.

“Madde 6

Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması durumunda, 2. madde hükümlerinin uygulanması yine de sürdürülecektir; ancak, gemilerin Boğazlar'a gündüz girmeleri ve geçişin, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilen yoldan yapılması gerekecektir.

Kılavuzluk, bu durumda, zorunlu kılınabilecek, ancak ücrete bağlı olmayacaktır.”

Burada Türkiye'nin sadece ticaret gemilerinin gündüz Boğaz'a girmelerini ve belirlediği yoldan geçmelerini isteme hakkı söz konusu olup, aşağıda açıkladığımız savaş gemileri üzerinde benzer durumlardaki geniş takdir hakkı mevcut değildir. Pek yakın savaş tehlikesi ile doğrudan ilgili bir ticaret gemisi söz konusu ise zaten zararsız geçiş ilkesinin ihlali nedeniyle Boğazlardan geçemeyecektir. Boğazlardan serbest geçiş ilkesi mutlak olmayıp, Türkiye'nin geçişin zararsızlığı koşulu, yargı ve zabıta yetkisi ile sınırlıdır¹². Bu çerçevede, geçiş esnasında Türkiye'nin barış ve düzenine tehlike oluşturacak eylemlerde bulunması durumunda geçişin zararlı hale gelmesi nedeniyle engellenmesi söz konusu olacaktır.

2. Pek Yakın Savaş Tehlikesi Durumunda Savaş Gemilerine İlişkin Düzen

Savaş gemileri bakımından ise, Montrö Konvansiyonu'nun konumuzla ilgili hükümler şöyledir:

“Madde 20

Savaş zamanında, Türkiye savaştan ise, 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri uygulanamayacaktır; savaş gemilerinin geçişi konusunda Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecektir.

Madde 21

Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, Türkiye'nin, işbu Sözleşmenin 20. maddesi hükümlerini uygulamaya hakkı olacaktır.

¹² TOLUNER, *Yetki*, s. 166.

Yukarıdaki fıkranın Türkiye'ye tanıdığı yetkinin Türkiye'ce kullanılmasından önce Boğazlar'dan geçmiş olan, böylece bağlama limanlarından ayrılmış bulunan savaş gemileri, bu limanlara dönebileceklerdir. Bununla birlikte, şu da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye, davranışıyla işbu maddenin uygulanmasına yol açmış olabilecek Devletin gemilerini bu haktan yararlandırmayabilecektir.

Türk Hükümeti, yukarıdaki birinci fıkranın kendisine verdiği yetkiyi kullanırsa, Yüksek Âkit Taraflara ve Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine bu konuyla ilgili bir bildiri gönderecektir.

Milletler Cemiyeti Konseyi, üçte iki çoğunlukla, Türkiye'nin böylece almış olduğu önlemlerin haklı olmadığına karar verirse, ve işbu Sözleşmenin imzacıları Yüksek Âkit Tarafların çoğunluğu da aynı görüşte olursa, Türk Hükümeti, söz konusu önlemlerle, işbu Sözleşmenin 6. maddesi uyarınca alınmış olabilecek önlemleri kaldırmayı yükümlenir.”

Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidinde maruz saydığı durumda, muharip olduğu savaş hali kuralları geçerli olacaktır. Yani tarafsız veya muharip olsun, Karadeniz'e kıyıdaş olsun veya olmasın, yabancı devletlere ait savaş gemilerinin geçişini düzenlemek tamamen Türkiye'nin takdirine bırakılmıştır. Bu durumda, ne gemilerin sınıf ve tonajlarına ilişkin geçiş kuralları, ne de Karadeniz'e açılacak yabancı savaş gemilerinin geçişi konusundaki sınırlamalar geçerlidir (10 ila 18. maddelerin uygulanmayacağı açıkça düzenlenmiştir). Bu durumda Türkiye'nin Karadeniz'e kıyıdaş olan diğer devletler karşısında daha elverişli bir konumu söz konusu olmaktadır.

Karadeniz'de bulunma düzeni de Türkiye'nin takdirine bırakılmış olduğundan Türkiye kıyıdaş olmayan devlet gemilerinden istediğinin Karadeniz'e geçmesine izin verebilecek midir? Uçak gemileri de dâhil mi? Milletlerarası hukuk uyarınca andlaşmalar yorumlanırken ve uygulanırken iyiniyet ile hareket edilmesi gerekir. Montrö Konvansiyonu'ndaki düzenlemeler bakımından da Türkiye'nin “*iyiniyetle yorumlaması ve yetkinin mâkûliyet sınırları içinde kullanılması*” gerekir¹³. Bu sebeple, kanaatimizce, pek yakın

¹³ Sevin TOLUNER, “Boğazlardan Geçiş ve Türkiye'nin Yetkileri”, Boğazlardan Geçiş Güvenliği ve Montreux Sözleşmesi, Prof. Mahmut Belik ve Prof. Dr. Tahir Çağa'ya Saygı Semineri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No 20, İstanbul, 1994, s. 16, 67.

savaş tehdidi ile orantılı olarak bu tehdide karşı gerekli olduğu ölçüde bazı savaş gemilerinin geçişine engel olup, bazılarının ise geçmesine izin verebilir.

3. Pek Yakın Savaş Tehdidi Kavramı

Türkiye'nin önerisi “*kendisini bir savaş tehdidi altında sayarsa*” ifadesi, İngiliz değişikliği ile, daha somut ve daha sınırlayıcı olduğu gerekçesiyle “*kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa*” şeklini almıştır¹⁴. Burada “*pek yakın*” ve “*savaş*” kavramlarının milletlerarası hukuk bakımından yorumlanması önem arz etmektedir.

Klasik anlamda savaş, iki veya daha çok devlet arasında silahlı kuvvet kullanılarak yapılan çatışmadır ve amacı birinin diğerini yenerek zaferle barış şartlarını kaybedene yüklemesi olarak tanımlanmıştır¹⁵. Birleşmiş Milletler sistemi ile kuvvet kullanmanın yasaklanması ile birlikte savaşın yerini daha geniş bir kavram olan silahlı çatışmalar almıştır. Günümüzde klasik anlamda savaş kavramının yerini asimetrik savaş (non-linear war), karma savaş (hybrid war) ve silahlı çatışmalar aldığı için Montrö bakımından da savaş kavramının geniş yorumlanarak silahlı bir saldırı tehdidi durumu olarak değerlendirmek mümkündür. Tartışmalı olacak husus, 11 Eylül sonrası küresel terörist eylemlerin artması ve bunlar karşısında da devletlerin meşru müdafaa halinde sayılıp sayılmadığı noktasından hareketle, -ki ABD, NATO ve birçok ülke tarafından meşru müdafaa durumunda kabul edilmiştir-, Türkiye'nin pek yakın bir terör saldırısı tehdidi durumunda da (devletlerden gelmeyen bir saldırı tehdidi olmamasına rağmen) söz konusu yetkileri kullanıp kullanamayacağıdır.

Savaş kavramının geniş yorumlanması bakımından Türk temsilcisi Menemencioğlu'nun konferans sırasındaki değerlendirmesi de bunu destekler niteliktedir: “... *savaş tehditlerinin, günümüzde eskisi gibi olmadığını belirtmek istemektedir. Bu tehditler, ard arda gelen bir gerginlik aşamalarından geçmemekte, bir ultimatum'la sonuçlanmamakta, savaş beklenmez bir anda patlamaktadır; tehdit altında bulunan ülke de, ana gücünün daha savaş eylemlerinin başında yok olmasını istemiyorsa, ivedi önlemler almak zorundadır...*”¹⁶

¹⁴ MERAY/OLCAY, s. 151.

¹⁵ John P. GRANT and J. Craig BARKER (Ed.), *Encyclopaedic Dictionary of International Law (3 Edition)*, Oxford University Press, s. 669.

¹⁶ MERAY/OLCAY, s. 325.

Pek yakın bir tehdit kavramının yorumlanması bakımından ise önleyici meşru müdafaa konusundaki uygulamalar ışık tutabilir. Nitekim *Toluner*, sunumumuz sonundaki yorumunda “*pek yakın*” biçimde yapılan Türkçe çevirinin hatalı olduğunu, Fransızca metin ve İngilizce çevirisindeki “*imminent*” kelimesinin Türkçe’ye “*pek yakın*” olarak değil “*muhakkak*” olarak çevrilmesinin daha doğru olacağını belirtmiş ve önleyici meşru müdafaa hususundaki gerçekleşmesi “*imminent/muhakkak*” bir saldırı kavramı ile bağlantıya işaret etmiştir. 1994 yılındaki önceki bir sempozyumda da benzer bir düşünceyi ifade etmiş ve söz konusu düzenlemeyi, önleyici meşru müdafaa hakkının varlığı üzerindeki tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda, savaş öncesi gerginlik durumunda Türkiye’ye geniş bir hareket imkânı kazandıracak bir hüküm¹⁷ olarak değerlendirmiştir. Kanaatimizce bu yaklaşım Türkiye’nin savaş tehdidini değerlendirirken daha sıkı bir değerlendirme yapmasını gerektirdiği için daraltıcı gibi gözükmektedir, diğer yandan 11 Eylül sonrası meydana gelen gelişmeler de dikkate alınarak önleyici meşru müdafaa kavramına ilişkin yaklaşımların terörizm ile mücadele nedeniyle genişlediği düşünüldüğünde bir yönüyle de Türkiye’nin hareket alanını genişleticidir¹⁸.

4. Milletler Cemiyeti Yetkilerinin Birleşmiş Milletlere Geçip Geçmediği Meselesi

Pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidinin var olup olmadığını Türkiye takdir edecektir. Ancak bu takdir hakkını kullanırken Türkiye, bu yetkisini kullanmış olduğunu, Milletler Cemiyeti Sekreteri’ne ve diğer âkit taraflara bildirecektir. Milletler Cemiyeti Konseyi 2/3 çoğunlukla ve imzacı âkit taraflar da oyçokluğu ile alacağı kararlarla bu tedbirlerin alınmasını haklı bulmazlarsa, Türkiye bu tedbirleri kaldırmak zorundadır.

Burada günümüz açısından önemli bir sorun, Milletler Cemiyeti ortadan kalktığı için hükmün ilgili kısmının uygulanıp uygulanamayacağıdır¹⁹. Yani

¹⁷ TOLUNER, *Boğazlardan Geçiş*, s. 36.

¹⁸ Bu hükmün Türkiye’ye önleyici tedbirler alma imkânı verdiği kabul edilmektedir (bkz. ESPÓSITO/KRASKA/SCHIEBER/KWON (Ed.), *Ocean Law and Policy: Twenty Years of Development Under the UNCLOS Regime*, 2016, s. 273).

¹⁹ Bir yüksek lisans çalışmasında Dışişleri Bakanlığı’ndan bilgi edinme hakkı yoluyla sorulan sorulara alınan yanıtlara göre, madde 18 kapsamında kıyıdaş her devletin Karade-

Milletler Cemiyeti yerine Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi söz konusu maddede yer alan yetkiyi kullanabilecek midir?

Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, BM'nin kurulmasından sonra, 8-18 Nisan 1946 tarihli Kararı'yla, varlığına son vermiştir. Bu kararla malvarlığı haklarını, arşivlerini ve siyasi olmayan fonksiyonlarını BM'ye devretmiştir. Bunlar dışında, bu iki teşkilât arasında otomatik bir halefiyet yoktur. BM Genel Kurulu 12 Şubat 1946 tarihli Kararı'nda, Milletler Cemiyeti Sekreteri'ne verilen görevleri ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti'ne tanınan teknik ve siyasi nitelik taşımayan fonksiyonları ifa etmeyi kabul etmiş, ancak anlaşmalarla Milletler Cemiyeti'ne tanınan siyasi fonksiyonların yüklenilmesi için ayrı bir usul öngörmüştür. Bu fonksiyonlar, âkit taraflarca talep edildiği takdirde, Genel Kurul veya ilgili organın incelemesinden sonra alınacak bir karar uyarınca BM tarafından ifa edilebilir²⁰.

Toluner'e göre, Montrö Konvansiyonu'nun 21. maddesinin Milletler Cemiyeti'ne siyasi bir fonksiyon tanıdığı açıktır. Bu sebeple 12 Şubat 1946 tarihli Karar'da öngörülen usule uyulmaksızın (tarafların talebi ve BM'nin kabulü) BM Güvenlik Konseyi tarafından ifa edilmesi söz konusu değildir²¹.

Milletlerarası teşkilâtlar, anlaşmalar veya tek taraflı beyanlarla belirli adli, idari veya denetim/temyiz fonksiyonları ile yetkilendirilebilirler. Bu tür yetkiler, ya söz konusu teşkilâtın kurucu belgesine konulacak bir hükümle veya her bir anlaşmanın veya tek taraflı deklarasyonunu tadili ile halef teşkilâta nakledilir²². Örneğin, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na yetki veren anlaşma veya deklarasyonlar, yeni bir mahkeme olarak kurulan Milletlerarası Adalet Divanı'na bu Divan'ın Statüsü'ndeki 36/5 ve 37. maddeler yoluyla devredilmiştir ve sadece bu Statü'nün imzacısı devletler arasında geçerlidir²³. Yine örneğin, Uyuşturu Maddeler Konvansiyonları

niz'deki donanmasının (filosunun) toplam tonajının bildirimini Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'ne ulaştıracaktır hükmü bakımından BM'ye tonaj bildiri yapılmamaktadır. Md. 24 kapsamında öngörülen yıllık rapor ise gönderilmektedir (bkz. Tolgahan ALPYAVUZ, *Montreux (Montrö) Sözleşmesi Uyarınca Türk Boğazları'ndan Savaş Gemilerinin Geçiş Rejimi*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2009).

²⁰ TOLUNER, *Yetki*, s. 177-178, dipnot 211.

²¹ *Ibid.*, s. 178.

²² Patrick R. MYERS, *Succession Between International Organizations*, the Graduate Institute of International Studies, 1993, s. 54.

²³ *Ibid.*, s. 55.

(The Narcotic Drug Conventions) 1912/1925/1931/1936 tarafından Milletler Cemiyeti'ne verilen idari ve denetim yetkileri BM Genel Kurulu'nda imzaya açılan bir Protokol değişikliği ile BM'ye devredilmiştir²⁴. Bu değişiklikler ve halefiyet sadece tarafları bağlar.

Devletlerin halefiyetinde örf ve âdet kuralları ve andlaşmalar söz konusudur. Ancak milletlerarası teşkilâtların halefiyeti konusunda yerleşik kurallar oluşmuş değildir. Halefiyetin açıkça öngörülüp düzenlenmediği durumlarda, örtülü halefiyet ya da otomatik halefiyetin varlığı sorunu ilk olarak II. Dünya Savaşı sonrasında Güney Afrika Birliği'nin, Güney Batı Afrika'nın ülkesinin BM Vesayet Sistemi altında yer almasını reddetmesi ile ortaya çıkmıştır. Milletler Cemiyeti'nin onayıyla mandater olarak 30 yıla yakın Güney Afrika Birliği, idari ve yasama yetkilerini bu eski Alman sömürgesi olan Güney Batı Afrika ülkesi üzerinde kullanmış ve Milletler Cemiyeti Konseyi'ne yıllık rapor vermiştir. Milletler Cemiyeti'nin sona ermesi ile Birlik denetim organı kalmadığından manda yönetiminin sona erdiğini ileri sürerek ve yerleşik halkın isteğine dayanarak Güney Batı Afrika ülkesini kendi topraklarına katmıştır. BM Genel Kurulu, bunu kabul etmemiş ve manda konusundaki denetim yetkilerinin BM'ye devrine ilişkin açık bir düzenleme olmadığı için konu hakkında Divan'dan danışma görüşü istemiştir (Aralık 1949)²⁵.

Divan 1950 tarihli Danışma Görüşü'nde: Manda sisteminin iki yönlü olduğunu, bunlardan birincisini yönetilen ülkeye karşı sorumluluğun, ikincisini ise denetim organına karşı sorumluluğun oluşturduğunu, Milletler Cemiyeti'nin sona ermesinin birinci sorumluluğu ortadan kaldırmadığını, ikinci grup sorumluluk açısından ise BM'nin bu denetim yetkilerini kullanabilmesi açısından bazı tartışmaların olabileceğini, çünkü bu yetkinin açıkça BM'ye verilmediğini ve BM'nin de açıkça bunları kabul etmediğini değerlendirmiştir. Ancak, yine de BM'nin yetki kullanabileceğini şu temellere dayanarak karara bağlamıştır: 1. Denetim manda sisteminin önemli bir parçasıdır. Birebir aynı olmasa da benzer bir denetim organı varken bu yükümlülüğün sona ermesi söz konusu olamaz. 2. BM Şartı md. 80/1, vesayet rejimi kurulana kadar manda altındaki halkın haklarının korunması hükmünü haiz. Bu da bir milletlerarası organın denetimi olmadan etkili bir şekilde sağlanamaz. 3. Milletler Cemiyeti 18.04.1946 tarihli Kararı'nda, mandater devletlerin BM veya diğer yapılarla anlaşma yapmasını öngör-

²⁴ *Ibid.*, s. 56, benzer örnekler için bkz. s. 56-58.

²⁵ *Ibid.*, s. 59-60.

müştür. Dolaylı olarak BM'nin denetim işlevi göreceğini varsaymaktadır. 4. BM Genel Kurulu 10. madde altında genel yetkili organdır ve üye devletler bunu kabul etmiş olurlar ve BM Genel Kurulu bu konuda yetki kullanmıştır²⁶.

Buna karşın Türk doktrininde, *Çelik*²⁷ ve *İnan*²⁸ tarafından, Adalet Divanı'nın Güney Batı Afrika'nın hukuki statüsüne ilişkin 1950 tarihli Danışma Görüşü'ne dayanılarak, bu fonksiyonun BM tarafından ifa edilebileceği ileri sürülmüştür. Otomatik halefiyeti kabul eden bu görüşün yerindeliği tartışılmalıdır. Çünkü, söz konusu kararlarında Divan, esas olarak otomatik halefiyet esastan değil manda rejiminin niteliğinden hareketle belirli sonuçlara varmıştır²⁹.

Toluner'e göre, bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü, bu mütalada Divan, MC'nin ortadan kalkması ile manda rejimi altındaki yükümlerin, bu arada, MC Konseyi'nin denetimine tabi olma yükümünün devam edip etmediği ve denetim fonksiyonunun BM tarafından icra edilip edilemeyeceği sorununu çözümlenmek durumunda kalmıştır. Divan'a göre, manda rejimi uyarınca yüklenilmiş olan yükümler, denetim organının ortadan kalkması nedeniyle ortadan kalkmaz; ayrıca milletlerarası denetim, manda rejiminin

²⁶ Res. 141(11) 1.11.1947, 337(IV) 6.12.1949.

²⁷ Edip ÇELİK, *Milletlerarası Hukuk*, İkinci Kitap, Filiz Kitabevi, 1987, s. 143.

²⁸ Yüksel İNAN, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Basım, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995, s. 76-78. İnan, Milletler Cemiyeti'nin yetkisinin BM'ye devri kabul edilmese bile, imzacı âkit devletlerin oyçokluğu ile Türkiye'nin kararını kaldırabileceğine yönelik ikinci kısmın hala devam edeceğini, denetim organlarından birinin ortadan kalkmasının, diğerinin denetim hakkının sona ermesine neden olamayacağını söylemektedir. Kanaatimizce bu yorum kabul edilemez; çünkü madde metninde iki ayrı denetim değil, iki aşamalı tek bir sistem öngörülmüştür. Ne tek başına Milletler Cemiyeti ne de âkit devletler Türkiye'nin kararının kaldırılmasını sağlayabilirler. Madde düzenlemesinde kararın kalkması için Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 2/3 ile alacağı karar ve buna ek olarak da âkit devletlerin oyçokluğuyla alacağı karar birlikte aranmaktadır (Benzer yönde bkz. Nihan ÜNLÜ, *The Legal Regime of the Turkish Straits*, 2002, s. 104). Ayrıca yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle yapılan Montrö Konvansiyonu'nun yapılış amacıyla doğrudan ilgili bir hükümdür.

²⁹ Bu konudaki benzer görüşler için bkz. G. G. FITZMAURICE, "The Law and Procedure of the International Court of Justice: International Organizations and Tribunals", the British Yearbook of International Law, Vol. 29, 1952, s. 8; Hungdah CHIU, "Succession in International Organisations", International and Comparative Law Quarterly, Vol 14, 1965, s. 83; Andrea G. MOCHI-ONORY, "The Nature of Succession Between International Organizations: Functions and Treaties", Revue Hellénique de Droit International, Janvier-Décembre 1968, s. 33; Ramses A. WESSEL, "Dissolution and Succession: The Transmigration of the Soul of International Organizations", in Research Handbook on the Law of International Organizations (Ed.) Jan Klabbbers/Åsa Wallendahl, s. 342.

önemli bir unsuru olduğu için, denetim organının ortadan kalkması denetime tabi olma yükümünü ortadan kaldırmaz. Fakat Divan, denetim yükümünün devam etmesi ile denetimi yapan organın yetkilerine BM'nin halef olması sorunlarını ayırt ederek değerlendirmiştir. BM, Konsey'in manda rejimi uyarınca haiz olduğu denetim yetkisini kullanabileceğine karar verirken, otomatik bir halefiyet esastan değil, bizzat MC'nin 18 Nisan 1946 tarihli Kararı'ndaki manda altındaki ülkelerle ilgili ifadeye, mandater devletin tutumuna ve Şart'ın manda altındaki ülkeler halklarının haklarını saklı tutan 80. maddesine dayanmıştır. Montrö Konvansiyonu bakımından, denetim fonksiyonunun BM tarafından yüklenilmesini gerekli kılan bu esaslar söz konusu olmamıştır. Denetim organının ortadan kalkması, denetime tabi olma yükümünün ortadan kalkması sonucunu doğurmazsa da, 12 Şubat 1946 tarihli Genel Kurul Kararı uyarınca, gerekli olan işlemler yapılmadıkça, Güvenlik Konseyi bu fonksiyonu ifa edemez. MC Konseyi'ne tanınmış yetkilere BM Güvenlik Konseyi'nin halef olması kabul edildiğinde, bu tür bir çözümün Türkiye'nin çıkarları açısından uygunluğu da iyice tartışılması gereken bir husustur. Ayrıca unutulmamalıdır ki, BM Güvenlik Konseyi'nin Montrö uyarınca yetkili olmaması barış ve güvenliğin tehdidi gibi bir durumda Şart uyarınca haiz olduğu yetkileri kullanmasını engellemez³⁰.

Benzer şekilde *Myers*'e göre de, bu kararlardan yola çıkarak sadece eğer objektif bir rejimden kaynaklanan bir işlev fonksiyon varsa, ve benzer bir yetki, amaç ile donatılmış bir teşkilât varsa, ve bu işlev söz konusu rejim için vazgeçilmez ise otomatik halefiyet olabilir³¹.

Montrö Konvansiyonu ile Milletler Cemiyeti'ne verilen siyasi yetkileri, ancak bütün âkit devletler talep ederse ve uygulamayı BM Genel Kurulu kabul ederse BM Güvenlik Konseyi karar verebilir. Milletler Cemiyeti Konseyi yerine bugün BM Güvenlik Konseyi karar alabilir dendiğinde, 2/3 oyla karar alınması hükmü nasıl uygulanacak veya bu durumda veto yetkisi kullanılabilir mi gibi sorunlar karşımıza çıkar. Divan buna halef olan organın kendi kurucu belgesinde öngörülen usulle karar alacağı yönünde cevap vermiştir³²: Güney Afrika, Milletler Cemiyeti Konseyi'nde oybirliği ile karar alınması söz konusu iken, BM Genel Kurulu'nda 2/3 oy oranı ile

³⁰ TOLUNER, *Yetki*, s. 178.

³¹ MYERS, s. 77.

³² *South West Africa-Voting Procedure, Advisory Opinion, 7 June 1955, ICJ Reports (1955) 67.*

karar alınmasına karşı çıkmıştır. Divan, devredilen yetkilerin aşılması söz konusu olamaz demiş ancak her organın kendi anayasasında, her kurumun kendi sistemi içinde organın işleyişine ilişkin kurallara göre karar alacağına hükmetmiştir. Sonuç olarak özel bir anlaşma yoksa halef teşkilât kendisine devredilen yetkileri kendi kuruluş belgesine, anayasasına göre uygular. Tek sınırdır, sefelin sahip olduğu haklardan fazlasını kullanamamasıdır³³. Bu bakımdan bugün BM Güvenlik Konseyi konumuz bakımından karar verebilecek bir organ olarak kabul edilse bile, Montrö Konvansiyonu'nda öngörülen 2/3 oyla değil kendi karar nisabı olan daimi üyelerin veto etmemesi şartıyla 9 olumlu oy ile karar alacaktır.

Halefiyete gerek olmaksızın BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı VII. Bölüm altında milletlerarası barış ve güvenliğin tehlikeye düşmesi veya bozulduğu gerekçesiyle bağlayıcı karar alması söz konusu olabilir. Montrö'nün tarafı olan bütün devletler BM Şartı'nın da tarafıdır. Şart'ın 25. maddesi ile Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları kabul etme ve uygulama yükümünü yüklenmişlerdir. Ayrıca, 49. maddesi ile Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin sağlanması ve yeniden iadesi için aldığı tedbirlerin uygulanmasına yardım etmeği taahhüt etmişlerdir. Montrö Konvansiyonu'nun muharip devletler savaş gemilerine geçiş hakkını reddeden hükümleri, Şart hükümleriyle tadil edilmiştir. Bu nedenle, BM çerçevesinde alınan zorlayıcı tedbirlerin uygulanması, bugün, Boğazların muharip devletler savaş gemilerine kapalı tutulması ilkesinin bir istisnasını oluşturur³⁴. Montrö ile BM Şartı'nın çatışması durumunda zaten BM Şartı'nın 103. maddesi Şart'a diğer anlaşmalar karşısında üstünlük tanımaktadır. Ancak bu hükme gitmeye de gerek yoktur; çünkü gerçek anlamda bir çatışmanın da olmadığı söylenebilir. Şöyle ki Montrö Konvansiyonu'nun tarafları aynı zamanda BM Şartı'nın da tarafları olduğu için, sonraki anlaşma olarak Şart ile birlikte ilgili olduğu ölçüde zaten Montrö Konvansiyonu değiştirilmiş olmaktadır.

5. Uygulama, Siyasi Denge ve Sonuç Yerine Kısa Bir Değerlendirme

Türkiye'nin takdir hakkına ilişkin uygulamasını ve aldığı kararı diğer devletler normal milletlerarası usullerle tartışabilirler. Ne boğaz devleti olarak Türkiye, ne de âkit taraflardan herhangi biri, kendi yorumunun diğer-

³³ MYERS, s. 83.

³⁴ TOLUNER, *Yetki*, s. 176.

leri için bağlayıcı olduğu iddiasında bulunamaz, ilgili andlaşma hükmünün yorumu konusunda bir anlaşmaya varılması ve bunun için de diplomatik kanaldan girişimlerde bulunulması gerekir³⁵. Âkit devletler dışındaki devletlerin Türkiye'nin bu yetkisini kullanmasını Montrö çerçevesinde tartışma konusu yapıp yapamayacakları, objektif hukuki durum yaratan andlaşma kavramı³⁶ içinde değerlendirilebilecek karmaşık bir konudur. Yine taraflar esaslı ihlal³⁷ kavramını gündeme getirebilirler. Korfu Kanalı Davası veya Güney Çin Denizi'nde Çin'in iddialarına karşılık bunların milletlerarası hukuka aykırılığını ve geçiş hakkının teyidini sağlamak bakımından ABD savaş gemilerinin bölgede seyretmesi örneklerinde olduğu gibi, hakkın teyidi kapsamında bazı devletler Türkiye'nin kararına rağmen boğazlardan savaş gemilerini geçirmekte ısrar edebilirler. Bu da sıcak çatışma ihtimalini artıracak bir unsurdur ve bizi meselenin siyasi yönüne getirir: Montrö'nün siyasi denge üzerine kurulu bir düzen olması³⁸. Bu bakımdan Türkiye'nin takdir yetkisini kullanıp elde edecekleri ile kaybedecekleri arasında iyi bir hesap yapması gerekir.

Örneğin, II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılından, Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan ettiği ve Boğazları Müttefik Devletler gemilerinin geçişine açmaya karar verdiği 23 Şubat 1945 tarihine kadar, İngiltere ve Fransa ile yapılan 19 Ekim 1939 tarihli ittifak andlaşmasına rağmen, Türkiye savaşta muharip olmamış ve Boğazlarda Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaş düzeni uygulanmıştır. Muharip devlet savaş gemilerinin geçişini yasaklayan bu düzen, II. Dünya Savaşı sırasında müttefiklerin aleyhine işlemiş ve savaş sona ermeden Sovyetler Birliği'nin değiştirilme taleplerine yol açmıştır³⁹. Bütün bu baskılara rağmen Türkiye bu dönemde siyasi dengeyi

³⁵ *Ibid.*, s. 174.

³⁶ Bu konunun hem genel hem de Montrö açısından incelendiği bir çalışma olarak bkz. Sevin TOLUNER, “*Objektif Hukukî Durum Yaratan Andlaşmalar Kavramı Gerekli Midir?*” Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB), Prof. Dr. Aslan Gündüz Anısına Armağan, Yıl 25-26, Sayı 1-2, 2005-2006, s. 519-580.

³⁷ Bu konu için detaylı bir monografi olarak bkz. Elif UZUN, *Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Esaslı İhlâl Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması*, XII Levha Yay., İstanbul, 2013.

³⁸ Yakın zamandaki Suriye'de yaşanan ve yaşanmaya devam eden çatışmalarda Türkiye bu yetkisini henüz kullanmamıştır. Bu konuya ilişkin değerlendirme için bkz. Naim DEMİREL, “*Suriye'deki Silahlı Çatışmalar Karşısında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Hukuki Analizi*”, Türkiye Adalet Akademi Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 29, Ocak 2017, s. 33-38.

³⁹ Süleyman SEYDİ/Steven MOREWOOD, “*Turkey's Application of the Montreux Con-*

de bozmadan Montrö'yü objektif bir şekilde uygulayabilmiştir. Pek yakın bir savaş tehlikesi durumundaki yetkilerini kullandığına dair bir veriye biz rastlamadık. Bu durumu Türkiye'nin bu yetkisini gerektiğinde, iyiniyetle ve mâkûliyet ölçüsünde kullanacağı yönünde bir uygulama olarak kabul edebiliriz.

vention in the Second World War", Middle Eastern Studies, Vol. 41, No. 1, January 2005, s. 96; Cemil BİLSEL, *Türk Boğazları*, İstanbul, 1948, s. 57-58; Hüseyin PAZARCI, "Boğazlar Rejimine İlişkin Türk Dış Politikası ve Karşılaşılan Kimi Sorunlar", Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hâtırasına Armağan (1902-1985), Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü, Ankara, 1986, s. 869.

KAYNAKÇA

- ALPYAVUZ, Tolgahan; *Montreux (Montrö) Sözleşmesi Uyarınca Türk Boğazları'ndan Savaş Gemilerinin Geçiş Rejimi*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.
- BELİK, Mahmut R.; *Türk Boğazları'nın Hukukî Statüsü*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.
- BİLSEL, Cemil; *Türk Boğazları*, İstanbul, 1948.
- CHIU, Hungdah; "Succession in International Organisations", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 14, 1965, s. 83-120.
- ÇELİK, Edip; *Milletlerarası Hukuk*, İkinci Kitap, Filiz Kitabevi, 1987.
- DEMİREL, Naim; "Suriye'deki Silahlı Çatışmalar Karşısında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Hukukî Analizi", *Türkiye Adalet Akademi Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 29, Ocak 2017, s. 33-38.
- ESPÓSITO/KRASKA/SCHIEBER/KWON (Ed.); *Ocean Law and Policy: Twenty Years of Development Under the UNCLOS Regime*, 2016.
- FITZMAURICE, G. G.; "The Law and Procedure of the International Court of Justice: International Organizations and Tribunals", *The British Yearbook of International Law*, Vol. 29, 1952, s. 1-62.
- GRANT, John P./J. Craig BARKER (Ed.); *Encyclopaedic Dictionary of International Law (3 Edition)*, Oxford University Press, 2009.
- İNAN, Yüksel; *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Basım, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995.
- MERAY, Seha L./Osman OLCAY, *Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 390, 1976.
- MOCHI-ONORY, Andrea G.; "The Nature of Succession Between International Organizations: Functions and Treaties", *Revue Hellénique de Droit International*, Janvier-Décembre 1968, s. 33-48.
- MYERS, Patrick R.; *Succession Between International Organizations*, the Graduate Institute of International Studies, 1993.

- PAZARCI, Hüseyin; “Boğazlar Rejimine İlişkin Türk Dış Politikası ve Karşılaşılan Kimi Sorunlar”, Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’in Hâtırasına Armağan (1902-1985), Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü, Ankara, 1986, s. 855-880.
- SEYDİ, Süleyman/Steven MOREWOOD; “*Turkey’s Application of the Montreux Convention in the Second World War*”, Middle Eastern Studies, Vol. 41, No. 1, January 2005, s. 79-101.
- TOLUNER, Sevin, “Boğazlardan Geçiş ve Türkiye’nin Yetkileri”, Boğazlardan Geçiş Güvenliği ve Montreux Sözleşmesi, Prof. Mahmut Belik ve Prof. Dr. Tahir Çağa’ya Saygı Semineri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No 20, İstanbul, 1994 (“TOLUNER, Boğazlardan Geçiş” olarak kısaltılmıştır).
- TOLUNER, Sevin, *Milletlerarası Hukuk Dersleri –Devletin Yetkisi (Yer ve Kişi Bakımından Çevresi ve Niteliği)-*, Gözden Geçirilmiş 4. Basıdan Tıpkı 5. Bası, İstanbul 1996, Beta Yayınevi, (“TOLUNER, Yetki” olarak kısaltılmıştır).
- TOLUNER, Sevin; “Objektif Hukukî Durum Yaratan Andlaşmalar Kavramı Gerekli Midir?” Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB), Prof. Dr. Aslan Gündüz Anısına Armağan, Yıl 25-26, Sayı 1-2, 2005-2006, s. 519-580.
- UZUN, Elif; *Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Esaslı İhlâl Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması*, XII Levha Yay., İstanbul, 2013.
- ÜNLÜ, Nihan; *The Legal Regime of the Turkish Straits*, 2002.
- WESSEL Ramses A.; “*Dissolution and Succession: The Transmigration of the Soul of International Organizations*”, in Research Handbook on the Law of International Organizations (Ed.) Jan Klabbbers/Åsa Wallendahl, s. 342-362.

